

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 26 (1991)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 26 (1991)

Ο Βρεττάκος, η θάλασσα και η Πρέβεζα του Καρυωτάκη

Αθανάσιος Γκότοβος

Copyright © 2022, Αθανάσιος Γκότοβος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γκότοβος Α. (1991). Ο Βρεττάκος, η θάλασσα και η Πρέβεζα του Καρυωτάκη. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (26), 43-49. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/30454>

Ο Βρεπτάκος, η θάλασσα και η Πρέβεζα του Καρυωτάκη (*)

του Αθανασίου Γκόττρου
Λέκτορα Παν/μίου Ιωαννίνων

Στο «Συμπόσιο Κ.Γ.Καρυωτάκη» που είχαν οργανώσει από κοινού ο Δήμος Πρέβεζας και το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στην Πρέβεζα το 1986 μιλώντας με θέμα «Καρυωτάκης-Βρεπτάκος»(1) είχα εξετάσει τη λεγόμενη Καρυωτακική περίοδο του Βρεπτάκου (1929-1937)... Ανάμεσα σ' άλλα είχα επισημάνει ότι ο Βρεπτάκος και ως κριτικός της λογοτεχνίας είχε ασχοληθεί με το πρόβλημα «Καρυωτάκης» και σ' ένα άρθρο του γραμμένο το 1960 (2) είχε ερμηνεύσει την αγωνία και το δράμα του τραγικού αυτόχειρα της Πρέβεζας καταλήγοντας στις εξής ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις: «Κατά βάθος ο Καρυωτάκης ζητάει να φύγει από τον εαυτό του. Από τον ιδιόρρυθμο και μοναχικό εαυτό, όπως διαμορφώθηκε. Αυτή είναι η πιο δύσκολη φυγή (...) Είδε τη ζωή σαν ένα τσίρκο φοβερό και πήδησε έξω τρομοκρατημένος. Υπήρξε ένας ειλικρινής του πάθους του. Υπήρξε ένας ειλικρινής του είδους του. Υπήρξε ένας τραγικός. Χαρακτηριστικό φαινόμενο μιας εποχής (...) Είπε ό,τι ένοιωσε, έκαμε ό,τι δεν θα μπορούσε να μην κάνει. Πρόκειται για ένα από τα μεγάλα δράματα που κρύβουν μέσα τους και τη συγγνώμη τους. Δεν τον βαραίνει καμιά ευθύνη. Δεν μπόρεσε ν' αρπαχτεί από το σωσίβιο κανενός ιδανικού. Υπήρξε ένας ναυαγός.»(3) Και προεκτείνοντας σχολίασα: «Οι λέξεις "σωσίβιο" και "ναυαγός"

(*) Με αφορμή την προγραμματισμένη τιμητική εκδήλωση για τον ποιητή Νικηφόρο Βρεπτάκο, που τελικά πραγματοποιήθηκε στον ίδιο τόπο και χρόνο, αλλά ως φιλολογικό μνημόσυνο

(1) Δες «Συμπόσιο Κ.Γ. Καρυωτάκη, έκδ. Δήμου Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 159-196.

(2) Δες περ. «Κόσμος, Επιστήμη και Ζωή» τχ. 19, 4-10-1960 και «Πελοποννησιακή Πρωτοχρονιά», 1961, σσ 211-214.

(3) ό.π. σημ. 1, σ. 195-196.

ξαναφέρνουν αναγκαστικά στο νου μας το ναυάγιο του «Αρχαγγέλου»(4). Πρόκειται για ένα γλωσσικό *lapsus*; Να είναι ο δολοφόνος που γυρίζει στον τόπο του εγκλήματος;(5)

Αυτά έγγραφα τότε υπό μορφή προβληματισμού. Να όμως που η τελευταία ποιητική συλλογή του Νικηφόρου Βρεττάκου, που κυκλοφόρησε τον προηγούμενο Μάρτη με τίτλο «Συνάντηση με τη θάλασσα»(6) αποτελεί μια επιστροφή του ποιητή όχι βέβαια στο καρτωτακικό κλίμα, αλλά στο παλιό σύμβολο και στο κρίσιμο ποίημα «Το ταξίδι του Αρχαγγέλου». Θεωρώντας λοιπόν το παραπάνω κείμενο ως αφετηρία της ποιητικής του οδοπορίας που άρχισε το 1938, κάνει τον απολογισμό της και κλείνει προφητικά όχι μόνο τη μετακαρτωτακική περίοδο αλλά και την ίδια τη ζωή του.

Η συλλογή «Συνάντηση με τη θάλασσα» λοιπόν αρχίζει με μια αναδρομή. Στον «Πρόλογο» ο ποιητής ξαναπάνει το νήμα που κόπηκε εκεί στα 1938 κι είναι άξιο προσοχής ότι το συμβολικό όνομα του «Αρχαγγέλου» που μορφοποιούσε τότε ποιητικά το χαρισματικό - γεμάτο όνειρα και αρετές νεαρό Βρεττάκο, τον βασανίζει ακόμα και ύστερα από 53 χρόνια και δέχεται ότι το ναυάγιο εκείνο στοίχισε στον «αρχάγγελο»-ποιητή ό,τι καλύτερο είχε, την πλήρη και την πρύμνη που έμειναν στο βυθό, εκεί που αυτοβυθίστηκε ο «Αρχάγγελος».

*Το σκάφος «Αρχάγγελος» βοήθησε
ο Θεός και αναδύθηκε, αλλά
δίχως πρύμνη και πλήρη
με σπασμένα τα ξάρτια του
και χαμένο σχεδόν το μεγάλο του
πλήρωμα.
Και μπόρεσε τέλος
να φτάσει ως εδώ, στην όχθη
της θάλασσας (την όχθη
του κόσμου) συνεχίζοντας
ή
και τελειώνοντας το ταξίδι του.*

(«Συνάντηση με τη θάλασσα», σελ.7)

Να είναι άραγε αυτή η τραυματική εμπειρία που οδηγεί τον ποιητή μετά το 1938 στην αναζήτηση άλλων συμβόλων, πιο σταθερών, μακριά από την αγωνία και τους κινδύνους των ανοικτών θαλασσών, όπως ο Ταΰγετος π.χ.; Δεν αποκλείεται καθόλου η αποστασιοποίηση από τη θάλασσα να έχει σαν αιτία αυτή την τραυματική εμπειρία του ναυαγίου της νιότης του. Το υποδηλώνει έμμεσα αναγνωρίζοντας ότι αδίκησε τη θάλασσα και κρίνει πως ήρθε πια ο καιρός, τώρα στη δύση του βίου του, να «επανορθώσει».

(4) Δες το ποίημα του Νικηφ. Βρεττάκου: «Το ταξίδι του Αρχαγγέλου», 1938 και στη συγκεντρωτική έκδοση «Τα Ποιήματα, τ Α,Β», Εκδ. Τρία Φύλλα, Αθήνα 1982, Α',σ. 75.

(5) ό.π. σημ.1. σ. 196.

(6) Νικηφ. Βρεττάκου,«Συνάντηση με τη Θάλασσα», Εκδ. Τρία φύλλα, Αθήνα 1991, σ.7

«Αποθερίζοντας τον αγρό
της ψυχής μου σταμάτησα
για στιγμή να σκεφτώ
πού χρωστώ και δεν έδωσα.

Καθώς των χαμένων
ναυπκών οι μανάδες
που όρθιες πάνω απ' τους βράχους
σου πετάνε λουλούδια -
λάβε λοιπόν: ένα στίχο,
δυο στίχους, τρεις στίχους.

Ανεβαίνοντας στις κορφές
να πλησιάσω τον ουρανό
και μιλώντας διαρκώς
για τα βουνά σε αδίκησα.»

(«Συνάντηση με τη θάλασσα», σελ.10)

Κι όπως το συνήθιζε να κάνει συχνά τα τελευταία χρόνια απολογισμούς, «αναφέροντας» πότε στο Θεό,(7) πότε στους ανθρώπους,(8) πότε στη γενέθλια γή,(9) κάνει τώρα προς τη θάλασσα την «αναφορά» του για το έργο που επέλεξε από τότε που απομακρύνθηκε απ' αυτή. Είναι ένας λιτός απολογισμός, μια σεμνή αίσθηση ολοκλήρωσης της «αποστολής» του:

« Ότι μπόρεσα να διασώσω
(στον κόσμο που πήγα)
το διέσωσα, θάλασσα.
Η ψυχή μου ένα σμήνος
μυριάδων πουλιών
που τ' αλώνιζε η θύελλα.

Όσα διασώθηκαν
βρήκαν το δέντρο τους.
Φτερούγισαν κι έμειναν
μέσα στις λέξεις.

(ό. π. σ. 37)

Κι αλλού συμπληρώνει:

Ότι είχα να κάνω στον κόσμο
το έκανα. Το μήνυμα το έστειλα.
την μποτίλια την πέταξα ήδη
σου χρόνου το ατέρμονο πέλαγο.
(Μπορεί μερικοί να την έλαβαν κιόλας).

(ό.π. σ. 39)

Στον «επίλογο» της ίδιας ποιητικής συλλογής είναι έκδηλη η διαίσθηση της επικείμενης οριστικής «αναχώρησής» του:

(7) Νίκηφ. Βρεττάκου, «Εκκρεμής Δωρεά», εκδ. Φύλλα, 1986, σ. 80.

(8) ό.π. σ. 79.

(9) Νίκηφ. Βρεττάκου, «Συνομιλία μ' έναν μοναχικό τόπο», περ. «Τομές», τχ. 3, Μάρτιος 1975, σελ. 36.

«Θα περίμενες, θάλασσα, πριν
εγκαταλείψω την όχθη σου ν' ακούσεις
τις δυο τελευταίες γκρίζες μου
λέξεις: «Καληνύχτα. Τετέλεσται.»
Όχι, δεν θα τις πω χωριστά
στο καθένα σας, αλλά σε όλα μαζί.
Θα αποκαιρητήσω, αύριο, μεθαύριο,
δεν ξέρω, την Ποίηση μόνο. Γιατί
η ποίηση υπήρξατε όλα μαζί.»

(ό.π. σ. 41)

Αυτά βέβαια γράφονταν τον περασμένο* χρόνο («Γύθειο 90-91»), αρκετά νωρίς ακόμη από το επικείμενο τέλος, που θα συνδεόταν κατά απροσδόκητο τρόπο με την Πρέβεζα, την πόλη του Καρυωτάκη.

Είναι αλήθεια πως ο Βρεττάκος ήταν ο πιο ανθρώπινος, ίσως, από τους νεοέλληνες ποιητές. Ουμανιστής καταξιωμένος ανάλωσε τα ογδόντα θαλερά του χρόνια στην υπηρεσία του έθνους, του λαού, της γλώσσας μας και του πολιτισμού με σπάνια αφιλοκέρδεια και ανεξικακία απέναντι σ' εκείνους που δηλητηρίασαν κάποτε τη ζωή του. Με την απίθανη ζωπικότητά του και το ανήσυχο πνεύμα του τον έβλεπες να είναι πάντα παρών σε κάθε σημαδιακή στιγμή της πολιτικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής του τόπου. Ξένος προς την τάση απομονωτισμού και σιωπής των διανοουμένων έπαιρνε θέση σε όλα και με το στίγμα του έδινε μια ηθική διάσταση στα πράγματα, αναζητώντας πάντα την αρμονία του ανθρώπου με τη φύση και την κοινωνία, τις δυο βασικές πηγές της έμπνευσής του.

Παρά το προχωρημένο της ηλικίας του δε λογάριζε κόπους και ανταποκρινόταν με προθυμία στις προσκλήσεις, ακόμα και μικρών επαρχιακών πόλεων που ήθελαν να τιμήσουν τη μακρά και γόνιμη θητεία του στα γράμματά μας και την εξαιρετική προσφορά του στην ποίηση και τον ανθρωπισμό και να χαρούν ακούγοντας απο τον ίδιο το λιτό, απεγάδιαστο ποιητικό του λόγο. Μια σειρά από πόλεις όπως τα Γιάννινα, η Πάτρα, το Ρέθυμνο, η Καρδίτσα, η Λευκωσία, η Σπάρτη, το Γύθειο, η Κοζάνη, η Κατερίνη, ο Βόλος είχαν καλέσει και τιμήσει τελευταία τον ποιητή, όπως είχε κάνει τον περασμένο Μάιο και η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών ανακηρύσσοντάς τον σε μια σεμνή τελετή επίτιμο διδάκτορά της. Δεν ήταν λοιπόν δυνατόν να υστερήσει ο Δήμος Πρέβεζας, ένας Δήμος με παράδοση σημαντική, ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία, στην πολιτιστική καλλιέργεια και εξύψωση του πνευματικού επιπέδου των δημοτών του. Οι σχετικές επαφές είχαν ολοκληρωθεί έγκαιρα και το Υπουργείο Πολιτισμού είχε αναλάβει να στηρίξει οικονομικά την παράσταση του ορατορίου του Βρεττάκου «Λειτουργία κάτω από την Ακρόπολη» που θα έδινε το Θέατρο «Πολύτεχνο». Η εκδήλωση προγραμματιζόταν για τις 10 Αυγούστου. Ο ποιητής θαρχόταν στην Πρέβεζα, ο Δήμος θα τον ανακήρυσσε επίτιμο δημότη κι εκείνος θα μιλούσε και θα διάβαζε ποιήματά του.

Στις 20 Ιουλίου ο Βρεττάκος ανέβηκε στον Ταΰγετο όπου δόθηκε η «Λειτουργία» του με πολυπληθές ακροατήριο τους περισσότερους από 1.500 ορειβάτες που οργάνωσαν την εκδήλωση προς τιμήν του ποιητή που ήταν παλιός ορειβάτης. Την επόμενη η παράσταση επαναλήφθηκε στο Σαΐνοπούλειο της Σπάρτης. Έμενε πια η εκδήλωση της Πρέβεζας.

Όλα πήγαιναν καλά μέχρι την 1η Αυγούστου, όταν ξαφνικά ο ποιητής αισθάνθηκε κάποια κόπωση και δυσφορία και έντονη την επιθυμία να επισκεφτεί την Πλούμιτσα, όπου παρακάλεσε - σχεδόν πίεσε - τους δικούς του να τον συνοδεύσουν. Τον καλούσε η γενέθλια γη. Πριν φύγει φρόντισε να ηχογραφήσει ένα σύντομο μήνυμα-χαιρετισμό προς το λαό της Πρέβεζας. Τον παρακαλούσε να τον συγχωρήσει για την αθέλητη «ασυνέπεια» και ζητούσε να αναβληθεί η εκδήλωση για τον επόμενο μήνα, όταν θα μπορούσε να παραστεί και ο ίδιος. Ηχογράφησε μάλιστα και δυο ανέκδοτα ποιήματά του από την τελευταία δουλειά του και το Σάββατο, 3 Αυγούστου, αναχώρησε για την Πλούμιτσα, όπου έφτασε αργά το απόγευμα. Το βράδυ, σύμφωνα με μαρτυρίες των δικών του, αισθανόταν αρκετά ευδιάθετος, ετοίμασε μάλιστα ο ίδιος και το βραδυνό τους κι έμειναν στη βεράντα του μικρού σπιτιού μέχρι τις 11.30' ακούγοντας μελοποιημένη ποίησή του κάτω από το αυγουσιάτικο φεγγάρι. Το επόμενο πρωί, Κυριακή 4 Αυγούστου γύρω στις 8, πριν ακόμη οι άλλοι ξυπνήσουν, έφυγε για πάντα όπως από καιρό περίμενε, ήσυχα και αθόρυβα, ακυρώνοντας οριστικά την επίσκεψη στην Πρέβεζα του Καρυωτάκη.

Το Σάββατο, στις 10 Αυγούστου, στο ραντεβού της Νικόπολης ήμαστε όλοι στην ώρα μας εκεί εκτός από εκείνον. Η συγκίνηση όλων ήταν έκδηλη. Κι όταν μέσα σε απόλυτη σιγή αντίκχησε η φωνή του Νικηφόρου αρθρώνοντας το μήνυμα προς τους «αγαπητούς φίλους της Πρέβεζας»,⁽¹⁰⁾ από τη σκηνή του αρχαίου θεάτρου, έμοιαζε να έρχεται κατ' ευθείαν από τον άλλο κόσμο. Τα τελετουργικά της ανακήρυξης του ποιητή μετά θάνατον σε επίτιμο δημότη Πρέβεζας, η ομιλία-εισήγηση που ακολούθησε από τον υπογραφόμενο και η παράσταση της «Λειτουργίας» από το θέατρο «Πολύτεχνο» πέρασαν σε δεύτερο πλάνο. Την παράσταση είχε κλέψει ο μεγάλος Απών με μόνη τη φωνή του που πλανιόταν στο χώρο.

Ο Δήμος που είχε προγραμματίσει μια λαμπρή ημερησία εκδήλωση για να ημύσει το μεγάλο νεοέλληνα ποιητή, πραγματοποιούσε εκείνο το βράδυ το πρώτο φιλολογικό μνημόσυνο του Βρεπτάκου, μια εβδομάδα ακριβώς μετά το θάνατό του.

Δεν πρόλαβε να φτάσει ως την Πρέβεζα και τη Νικόπολη ο ποιητής της αγάπης. Ίσως και να μην χρειαζόνταν, όχι μόνο γιατί η φήμη και το ανθρωπιστικό του μήνυμα είχαν φτάσει εδώ από καιρό, αλλά και για έναν πρόσθετο λόγο. Ακόμην πριν τον είχε προλάβει ο Παύλος που κατά την παράδοση επισκέφτηκε την Νικόπολη τον 1ο αιώνα μ.Χ. Ο Παύλος που έγραψε «το τραγούδι της αγάπης»:

« Εάν ταις γλώσσαις των ανθρώπων λαλώ και των αγγέλων, αγάπην δε μη

(10) « Για την Πρέβεζα

Κύριε Δήμαρχε, αγαπητοί μου φίλοι

Λυπούμαι βαθύτατα που μια κακή σύμπτωση, η κάμψη της υγείας μου αυτές τις μέρες δεν μου επιτρέπει να ανταποκριθώ στην ευγένειά σας να με καλέσετε και να με τιμήσετε. Φιλοξενήσετε για την ώρα αυτή τη φωνή μου που αποτελεί έκφραση χαιρετισμού και ευχαριστιών, όλα τα άλλα θα σας παρακαλέσω να τα αναβάλλετε για τον επόμενο μήνα, που ελπίζω, ύστερα από συνενόηση μαζί σας, να έχω την τιμή να σας επισκεφτώ. Κ' επειδή όλα αυτά που σας γράφω δεν τα θεωρώ αρκετά και για να μείνω περισσότερη ώρα, έστω και νοερά μαζί σας, και μαζί με όλους τους φίλους μου της Πρέβεζας, θα σας διαβάσω δυο πολύ μικρά ανέκδοτα ακόμη ποιήματά μου.»

έχω, γέγονα χαλκός πκών η κύμβαλον αλαλάζον. » ... « Η αγάπη μακροθυμεί, χρηστεύεται, η αγάπη ου ζηλοί, η αγάπη ου περπερεύεται, ου φυσιούται ουκ ασκημονεί, ου ζητεί τα εαυτής, ου παροξύνεται, ου λογίζεται το κακόν ου χαίρει επι τη αδικία, συγχαίρει δε τη αληθεία, πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ελπίζει, πάντα υπομένει, η αγάπη ουδέποτε εκπίπτει. »

(Προς Κορινθίους Α', ΙΓ', 1-12)

Αυτό το «τραγούδι της αγάπης» δεν κουράστηκε ποτέ ο Βρεπτάκος να το μορφοποιεί με το δικό του έξοχο και θαυμαστό τρόπο μέσα στην ποίησή του, μέχρι την ημέρα που έφυγε. Τραγούδι που ανάβλυζε από την καρδιά του και που μένει «κτίμα ες αεί» της νεοελληνικής ποίησης και των κοινωνιών της, όπως το ήθελε ο ποιητής.

«Έχω ήδη αφήσει την καρδιά μου
στη γής.

Να κτυπάει μοναχή της
(στίχο με στίχο την έγγραφα
ολόκληρη).

Έτσι που να μπορούν να την
έχουν στις σάκκες τους
τα παιδιά.

Να τη μετακινούν οι ταξιδιώτες
κι οι πικραμένοι που ξέμειναν από ήλιο.
Ν' ακούν το φλοίσβο του μέσα της.»

(«Εναπόθεση, ανέκδοτο ποίημα του Ν. Βρεπτάκου)

Τα παρακάτω ποιήματα είναι ανέκδοτα και περιέχονται στο μαγνητοφωνημένο μήνυμα που έστειλε ο ποιητής προς το Δήμαρχο και το λαό της Πρέβεζας:

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΜΟΥ

Νόμιζα πάντοτε
πως δεν είχα λόγο άλλο να γεννηθώ
παρά μόνο
να φπάξω ένα κόσμο μέσα στο κόσμο μας.

Ίσως γι' αυτό
όλα τα πράγματα που εκπέμπουνε φως
κατασκήνωναν μέσα μου

να φπάξω ανάμεσα στη θλίψη της γής
ένα παράρτημα ουρανού
με τη ποίηση καταφύγιο εσσειί
που θα ήταν σαν νάβρισκε το πατρικό του ο Ιησούς
επιστρέφοντας απ' την έρημο.

ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΗΛΙΟΝ

Περιστρέφομαι γύρω απ' τον ήλιο
 σχεδόν σε κάθε μου ποίημα
 ως να είμαι μια σπίθα
 που αποσπάστηκε από το δίσκο του
 όπως ο υιός από τον πατέρα του.

Για την κρίση

Κυρίες φίλες
 χαίρετε με φίλοι

Λοιπόν, βελούτα, πού είμαι και πού είμαι
 τωόν, ή κίτρινη τις ύχτες και κόκκινη τις κέρσε
 Σω και έπειτα να αυτή πικρή σιάν
 εύχεται και για με καλύτερα και να
 με τιμήσετε, φιλοξενήστε για την ώρα
 αυτή με την και το πάτορα έμμεση
 χαρεια και συλασιών, όχα να ήμ
 δι της παρακαλώ να τα λυβήλασε για
 τα έσπεσε κίνα, πω έμίζε, ύστερα και
 εσωσύντα και οι, να έχω και τιμή
 να είς έπικρατώ, κ' έπειδή όλοι αυτί
 πω είς γεύσε δώ τα δλωρο έρεκα και
 για να είναι σπικρότερη έρε, ύστε και
 να έρε και οι, και και με όχα
 και για και και τις έρεσση, δι της δια-
 έρε δώ πω και και αν έρεση αώρη
 πω και και

